

**ВНЕСОК ПРОФЕСОРА С.Л. ФРАНКФУРТА (1866–1954)
У СТАНОВЛЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВЧЕНОГО
КОМІТЕТУ УКРАЇНИ – ПРЕДТЕЧІ НАЦІОНАЛЬНОЇ
АКАДЕМІЇ АГРАРНИХ НАУК УКРАЇНИ**

Грищенко Т.Р.

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН (м. Київ)

У 2016 р. виповнюється 150 років від дня народження видатного організатора аграрної науки, вченого-агробіолога, професора Соломона Львовича Франкфурта (1866–1954) [1]. Відповідно до Постанови Верховної Ради України «Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2016 році» № 971-VIII від 2 лютого 2016 р. проведення святкувань передбачається на державному рівні [2]. Урочисті заходи розпочалися скликанням 16 травня XI Всеукраїнської конференції молодих вчених та спеціалістів «Історія освіти, науки і техніки в Україні», що відбулася в Національній науковій сільськогосподарській бібліотеці НААН. Вона була присвячена багатьом щорічним ювілеям та знаковим подіям у житті аграрної України, серед них і 150-річчя від народження С.Л. Франкфурта.

Принагідно зазначимо, що цього року своє 15-річчя відзначає Інститут історії аграрної науки, освіти та техніки Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН під керівництвом члена-кореспондента НААН В.А. Вергунова. Єдина у світі такого типу установа на високому науково-методичному рівні проводить історичні дослідження і повертає широкому загалу незаслужено забуті постаті, події та факти. Яскравим свідченням є історична розвідка про організаційний поступ розвитку аграрної академічної думки в Україні від передумов появи до сьогодення [3], у результаті якої було встановлено, що предтечею сучасної Національної академії аграрних наук України протягом 1918–1927 рр. був Сільськогосподарський вчений комітет України (СГВКУ).

Дослідженнями науково-організаційних засад становлення та діяльності СГВКУ встановлено, що протягом 1919–1921 рр. його очолював професор С.Л. Франкфурт (1866–1954). Слід наголосити, що ця установа відповідно до «Статуту» від 27 січня 1919 р. була вищим органом Народного міністерства земельних справ, що «... об'єднує наукову діяльність всіх центральних і місцевих сільськогосподарських наукових установ НМЗС», «... дбає взагалі про розвиток і планомірну організацію на Україні наукової роботи, зв'язаної з сільським господарством у широкому розумінні...» [4].

Проведена історична розвідка засвідчила, що на посаду голови СГВКУ С.Л. Франкфурт був призначений 29 квітня 1919 р., змінивши попередника – П.А. Тутковського (1858–1930). У цей час в Україні спостерігалася складна соціально-політична ситуація, що торкнулася всіх сфер без винятку. Галузева наука потребувала досвідчених фахівців-практиків, організаторів дослідництва, вправних менеджерів тощо. Всім цим вимогам якнайкраще відповідала кандидатура професора С.Л. Франкфурта.

Слід відмітити, що новопризначений голова відразу долучився до розв'язання накопичених науково-організаційних проблем установи. Завдяки його далекоглядній та конструктивній управлінській політиці був розроблений та 2 травня 1919 р. затверджений міністром В. Мещеряковим новий «Статут Сільськогосподарського вченого комітету України при Народному комісаріаті земельних справ». Основним нововведенням стала організаційна структура. Згідно з § 22 СГВКУ поділявся на 11 секцій: 1) загальна (секретаріат із бібліотекою); 2) лісова; 3) дослідної справи; 4) ботанічна; 5) зоологічна; 6) ґрунтово-геологічна; 7) охорони природи; 8) метеорологічна; 9) популяризаційна; 10) економічна; 11) технічна [5, арк. 22–25]. До цього установа складалася з семи відділів [4]. Вперше були затверджені штати Комітету та його особовий склад членів, спеціалістів та технічного персоналу, яких нараховувалося 75 осіб. Справи загального характеру входили до кола обов'язків Президії СГВКУ. Станом на 1 червня 1919 р. до її складу входили: голова – С.Л. Франкфурт, його заступник – проф. О.А. Яната, вчений секретар – О.Г. Алешо та члени – проф. В.Д. Огієвський та О.В. Кривуша. Вперше за своє існування Комітет отримав належне фінансування. Це було суттєвим здобутком керманіча, оскільки без достатніх надходжень неможливо було виконувати належним чином наукову роботу. Головну увагу С.Л. Франкфурт зосереджував на координуванні діяльності з Народним комісаріатом земельних справ, налагодженні співпраці із Всеукраїнським бюро з дослідної сільськогосподарської справи, губерніальними й іншими місцевими галузевими науковими та дослідними установами України. Вченим було розроблено спеціальне положення про порядок організації з'їздів, нарад, професійних комітетів, комісій тощо. Вагоме місце в управлінській політиці С.Л. Франкфурта посідали питання організації систематичної підготовки сільськогосподарських наукових сил. Як наслідок, сформовано окремі положення про інститути стипендіатів, практикантів та кореспондентів секцій СГВКУ а також розроблено статут і план організації Інституту популяризації новітніх успіхів сільськогосподарських знань. У цей час світ побачила фундаментальна наукова праця С.Л. Франкфурта – «Цукрові буряки».

Тільки-но почала налагоджуватися науково-організаційна діяльність СГВКУ, як наприкінці серпня 1919 р. до Києва увійшла Добровольча армія. У цей час у штаті установи нараховувалося 107 осіб, у тому числі членів з обранням – 12, спеціалістів – 45, спеціального технічного персоналу – 3, практикантів та стипендіатів – 17, секретарів секцій – 6, канцелярського персоналу – 17, кур'єрів – 7 [6]. Внаслідок анулювання радянської валюти СГВКУ фактично не зміг продовжувати свою діяльність, а з оголошенням наказу генерала-лейтенанта М.Є. Бредова про ліквідацію всіх установ Наркомзему фактично мусив припинити своє існування. Проте слід зазначити, що діяльність Президії комітету продовжувалася. Під проводом С.Л. Франкфурта вона з усіх сил намагалася легалізувати положення СГВКУ, завершити розпочаті наукові праці установ, опублікувати здобуті результати тощо. У цей час вчений вів перемовини з Центральним українським

сільськогосподарським кооперативним союзом «Централ» щодо утримання комітету на його кошти [5, арк. 18–19]. На жаль, усього досягти не вдалося. Варто зауважити, що саме у приміщенні комітету, що на той час знаходився за адресою вул. В. Володимирська, 19, певний час розташовувалися військові сили. Попри це йому поталанило зберегти своє майно, хоча все ж таки певних пошкоджень зазнало метеорологічне приладдя та зникло чимало цінних видань із бібліотеки.

Лише в середині грудня 1919 р. з поверненням до Києва радянської влади СГВКУ знову отримав можливість відновити свою повноцінну діяльність на збережені гроші (близько 300 тис. крб.), які залишив йому Наркомзем під час евакуації до м. Вінниці. Комітет переїхав у нове приміщення по вул. В. Володимирській, 24.

На початку 1920 р. за участю С.Л. Франкфурта активно проводилися перемовини про об'єднання праці СГВКУ з Українською академією наук. Як наслідок, 1 лютого 1920 р. був розглянутий новий «Статут» комітету, згідно з яким він ставав «... автономною центральною науковою сільськогосподарською інституцією України при Українській Академії Наук», а його діяльність у загальному порядку підлягала контролю УАН. Відповідно до § 13 нового документу голова Комітету користувався «... правами Академіка...» [5, арк. 10–11]. На жаль, через складну політичну та соціально-економічну ситуацію в державі цьому задуму не судилося втілитись у життя.

Майже через півроку (8 червня 1920 р.) Міністерство земельних справ видало наказ № 17, в якому у § 1 зазначалося: «Негайно відновити працю Вченого Комітету при Міністерстві Земельних Справ». У § 2 зауважувалося, що з 9 травня 1920 р. в.о. голови Комітету стає агроном С.Л. Франкфурт, а його заступником – професор Київського державного університету О.А. Яната [7]. Після відновлення діяльності до СГВКУ у перші дні повернулося 70 осіб, у тому числі 48 членів та спеціалістів і 21 – канцелярського та технічного персоналу.

Слід наголосити, що С.Л. Франкфурт, обіймаючи посаду керманіча комітету, продовжував опікуватися питаннями зовнішньоекономічної розбудови України. Так, у наказі міністра земельних справ І.А. Мазепи від 8 червня 1920 р. голові СГВКУ С.Л. Франкфурту надається дозвіл виїхати до Варшави для участі у роботі Комісії із розробки торговельного договору України з Польщею. При цьому зазначається, що за ним зберігається «... належне утримання на посаді Голови Комітету» [7].

Проведені архівні розвідки засвідчили, що станом на 6 грудня 1920 р. С.Л. Франкфурт входив до складу СГВКУ як його голова [5, арк. 48–57]. За безпосередньою участю вченого було розроблено та затверджено «Положення про Центральну сільськогосподарську бібліотеку України», в яку перетворювалася комітетська книгозбірня. У цей час наукова та науково-організаційна діяльність СГВКУ зосереджувалася на систематизації наукових досягнень аграрної науки за попередні роки для якнайшвидшого ознайомлення наукової спільноти зі здобутками попередників та визначення планів і завдань

для подальшої наукової праці з основних напрямів сільськогосподарської науки та дослідної справи.

Принагідно зауважимо, що С.Л. Франкфурт мав безпосередній стосунок до перейменування 25 листопада 1920 р. комітету з ученого на науковий. Як свідчить новий «Статут» установи, затверджений Колегією Наркомзему УСРР від 25 листопада 1920 р., керманічу вдалося зробити її «... інтернаціональним осередком сільськогосподарської науки та наукових дослідів сільського господарства у всіх його проявах», що «... збирає та розробляє дані про всесвітній стан сільського господарства та сільськогосподарської науки, організовує своє представництво при відповідних установах інших країн...». Вагомим здобутком стало й те, що комітет почав мати свій окремий бюджет, безкоштовно «... користуватися поштою та телеграфом України» тощо [5, арк. 46–47].

Достеменно невідомо, коли С.Л. Франкфурт залишив Україну. Як свідчить листування з академіком В.І. Вернадським, вчений працював у комітеті лише до 1920 р. [8], а згідно з наказом № 6 по СГВКУ нове призначення на цю посаду відбулося 20 вересня 1921 р. [9]. Ще тривають архівні пошуки, і ми маємо надію встановити перебіг подій того часу.

Підсумовуючи, зазначимо, що період головування С.Л. Франкфурта у СГВКУ виявився доволі насиченим. Його фундаментальні знання та багатий досвід, здобутий за кордоном, були широко затребуваними у фаховому середовищі. Учений вдало поєднував науково-організаційну працю із дипломатичною. Він доклав усіх зусиль задля згуртування наукових сил, налагодження відповідної комунікації тощо та вивів очолювану інституцію на якісно новий рівень діяльності, ствердивши її як головний осередок сільськогосподарської науки та дослідної справи, на який покладалися великі надії і сподівання.

Джерела та література

1. Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2016 році: постанова Верхов. Ради України, № 971–VIII, 2 лют. 2016 р. // Голос України. – 2016. – № 26 (6280), 12 лют. – С. 3.
2. Вергунов В. А. Професор С. Л. Франкфурт (1866–1954) – учений-агробіолог, державний і громадський діяч та дипломат у добу українських революцій: повернення із забуття (до 150-річчя від дня народження): наук. доп. / В. А. Вергунов; НААН, ННСГБ. – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. – 56 с.
3. Вергунов В. А. Науково-організаційні засади функціонування Національної академії аграрних наук України: передумови появи, головні здобутки та інноваційні перспективи (до 85-річчя НААН): наук. доп. / В. А. Вергунов; НААН, ННСГБ. – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. – 36 с.
4. ЦДАВО України, ф. 1230, оп. 1, спр. 9, арк. 96–97.
5. Там само, ф. 1230, оп. 2, спр. 1, 67 арк. (1920 р.).
6. Труды Сельско-Господарского Вченого Комитета Украины. – 1920. – Т. 1. – С. 3–16.
7. ЦДАВО України, ф. 1062, оп. 1, спр. 1, арк. 19.
8. Архів Російської академії наук, ф. 518, оп. 3, спр. 1738, арк. 1–2 зв.
9. ЦДАВО України, ф. 1230, оп. 1, спр. 4, арк. 38–39 (1920–1922 рр.).